

WIM MARKUS

Ontmoetingen in de avond

OUDERENPASTORAAT

Vooraf

In het oktobernummer 2024 van het opinieblad *De Nieuwe Koers* staat een mooi gesprek met oud-schoolmeester Kees van Driel (1944). Een van de vragen gaat over ‘de dag die nog moet komen’.

Over deze dag denk ik veel na, bijvoorbeeld als ik Psalm 39 vers 5 lees: ‘Laat mij HERE, mijn einde kennen.’ Ik mankeer genoeg om erbij bepaald te worden dat mijn leven eindig is.

Een jaar geleden trok ik veel op met mevrouw Mulder, toen 87. Ze ging hard achteruit en ik heb haar vaak opgezocht. In haar laatste fase was ze heel angstig. Zielsbang, noemde ze dat zelf. Dan zei ze, bibberend: ‘Ik ben ook een christen van niks, hè?’ Zo ontroerend! Dat mens was doodziek, helemaal op, maar zó gelovig. Dat hakt erin hoor, dat lijden. Lijden kan hevig zijn, zowel fysiek als mentaal, zeker omdat het vaak op elkaar inwerkt. Daar zie ik niet naar uit. Maar het lijkt me mooi om dat boven mijn rouwkaart te zetten: Ik ben ook een christen van niks. Want wat bak je er nou van? (...) Toch mag ik zeggen: het komt goed. De broer van mevrouw Mulder, de bekende organist Klaas-Jan Mulder, zei dat ook. Niet: het komt wel goed, of: ooit komt het goed, maar: het komt goed! Vanuit je christelijke overtuiging moet je dat hardop kunnen zeggen. Als ik aan de beurt ben om te sterven, wil ik graag bij mijn ouders begraven worden, op Zorgvlied. Mijn naam past nog op de steen, ik zou dat mooi vinden. Vader heeft die steen zelf ontworpen, in de vorm van een boek. Verder staat er: U zij de glorie. Aan God alle glorie, uiteindelijk, door alle moeiten heen.

Een mooiere samenvatting van wat ik in dit boek graag wil doorgeven zou ik niet weten. Met *Ontmoetingen in de avond* bedoel ik hetzelfde als spreken over ‘de dag die nog moet komen’. De lezing

die ik in november 2023 over dit thema hield op een jaarlijkse toerustingsdag voor vrijwilligers in het ouderenbezoekwerk, kunt u vinden op de site van het tijdschrift *Lichtspoor*.¹ Deze lezing, met de titel ‘Beginnen over het einde’, was bedoeld om bij allerlei situaties gespreksopeningen te zoeken voor een goed gesprek over het einde dat komt. In dit boek doe ik hetzelfde, maar dan meer uitgewerkt en met meer aandacht voor de mogelijke achtergrond van de oudere met wie u in gesprek bent. Enkele hoofdstukken zijn daarom wat meer ‘theologisch’, maar dat is dan om het praktische meer ‘bodem’ te geven. Dat geldt met name als het gaat over de zogeheten ‘tussentijd’, de tijd tussen ons heengaan en ons opstaan bij Christus’ komst in heerlijkheid. Een andere uitbreiding is het hoofdstuk over Gods eeuwige verkiezing. Mocht een en ander voor u te veel van het goede zijn, dan kunt u gerust verder lezen in een volgend hoofdstuk. Alle hoofdstukken staan min of meer op zichzelf.

De titel van het boek dekt niet helemaal de lading. Al lezend zult u merken dat het niet alleen over de avond van het leven gaat, maar ook wat je als gelovige in Christus daarna mag verwachten. Hoe sober de Bijbel daar ook over spreekt, er valt genoeg te vinden om je er bij voorbaat op te verheugen. Of er in elk geval nieuwsgierig naar te worden. Ik doe een voorzichtige poging om hiervan iets te laten oplichten.

Voor veel dingen in het leven geldt dat enig uitstel niet verkeerd hoeft te zijn. Het bekende ‘bezint eer ge begint’ is niet voor niets meestal een goede raad. Impulsief een beslissing nemen over iets belangrijks is zelden verstandig. Maar lang wachten om te beginnen over het einde kan plotseling te lang zijn. Het overlijden van de oudere die u bezoekt kan uw voornemen om dit ‘toch een keer’ te doen inhalen. Bovendien kan de laatste levensfase voor de oudere zo belastend zijn, dat een gesprek over de wezenlijke dingen en allerlei praktische zaken niet of nauwelijks meer mogelijk is.

¹ *Lichtspoor* is een blad voor ouderen dat uitgegeven wordt door de IZB, een zendingsorganisatie binnen de PKN. Zie www.lichtspoor.nu.

Veel dank ben ik verschuldigd aan ds. Henk de Graaff (Nieuwer ter Aa), emeritus predikant in de PKN, die het manuscript nauwkeurig heeft doorgenomen. Jarenlang was hij een gewaardeerd lid van de *Lichtspoor*-redactie. Zijn waardevolle opmerkingen en aanvullingen heb ik graag overgenomen.

Voor de citaten uit de Bijbel heb ik meestal de Herziene Statenvertaling gebruikt. Wanneer een andere vertaling gekozen is, staat dat bij de tekst vermeld.

Aan het einde van elk hoofdstuk reik ik enkele bijbelgedeelten, liederen en gebeden aan, die u zou kunnen gebruiken in het gesprek met de oudere die u bezoekt. Voor de gebeden heb ik onder meer gebruikgemaakt van woorden uit het Dienstboek van de Protestantse Kerk in Nederland (zonder dat steeds te vermelden).²

In de hoop dat dit boek helpend zal zijn voor ouderenbezoekers en voor de ouderen die zij bezoeken, gaat het naar u onderweg. Bij alles wat we met en voor onze ouderen doen, mogen we ons gedragen weten door Gods belofte uit Psalm 92:

*Zij zullen vruchten dragen
voor 's HEREN heiligdom
tot in hun ouderdom,
tot in hun grijze dagen.
Welsprekend is hun leven:
God is hun heil, hun rots!
Ik loof de daden Gods,
Zijn recht is hoog verheven.*

Bergschenhoek, voorjaar 2026,
Ds. Wim Markus

² *Dienstboek voor de Protestantse kerk in Nederland. Een proeve. Leven. Zegen. Gemeenschap.* Zoetermeer: Boekencentrum 2004, 947-986.

1. Wat Paulus zegt over het leven na dit leven

Verlegenheid

Als het gaat over het leven na dit leven reikt de apostel Paulus ons een verrassend vergezicht aan. Maar voor we met hem gaan meekijken is het goed om onze verlegenheid stem te geven. Een pastoraal bezoek brengen is mooi. Het kan je opdracht zijn als predikant, pastoraal werker, ouderling, bezoekzuster of ‘gewoon’ gemeentelid. Na de koetjes en kalfjes en het weer van de afgelopen tijd, wil je graag verder praten. Iets van het evangelie delen. Maar hoe begin je? De een is vrijmoediger dan de ander. Je kunt jaloers zijn op christenen die net zo makkelijk over Jezus beginnen als jij over je nieuwe e-bike. Soms is het ook net zo oppervlakkig. Dat wil je juist niet. Je wilt iets van verdieping. Je weet dat het einde van je gesprekspartner niet ver weg is. Zij is al in de negentig. Ze weet dat zelf ook. Maar hoe begint u daarover?

Of u bent bij de vriendelijke man uit uw wijk, tot voor kort een vitale zeventiger, maar nu ongeneeslijk ziek. Het ‘slechtnieuwsgesprek’ was drie maanden geleden. Intussen is hij opgegeven door de specialist in het ziekenhuis. Maar niet door u. Hij ligt weer op de afdeling oncologie. U wilt hem opzoeken. Je weet dat hij jarenlang geleefd heeft los van God en los van de kerk. Hij is dooplid, nog steeds. Je hebt geen idee hoe hij er nu geestelijk aan toe is. Wat gelooft hij nog? En hoe begint u daarover met hem? Verlegenheid dus.

Ook toen uw niet-gelovige buurman vroeg of u iets op zijn begrafenis wilde zeggen. In een kerkgebouw, maar zonder dat de kerk er iets mee te maken had. U had hem regelmatig opgezocht. Maar zo’n vraag had je niet verwacht. Je zou niet weten wat je zeg-

gen moet. Hoe kun je beginnen over het einde bij mensen voor wie het einde geen nieuw begin is, maar ‘gewoon’ het laatste?

Bijzonder trouwens hoe deze buurman zijn ziekte gedragen heeft. Nooit een klacht. En toen u een keer voorzichtig vroeg of hij niet boos was op God (in wie u geloofde, en dat wist hij), was zijn antwoord: ‘Waarom zou anderen dit wel overkomen en mij niet?’ Om stil van te worden. Dat werd je ook. Al had je graag nog iets gezegd over na dit leven. Maar hoe begin je daarover? Het is niet vreemd als denken over het einde, en daarna, confronterend of misschien wel bedreigend voelt. Dat maakt het niet makkelijker. Temeer daar je weet dat aan veel vragen het gewicht van de eeuwigheid hangt.

Voor we gaan zoeken naar antwoorden op verschillende vragen, stel ik voor eerst te luisteren naar Paulus. Hoe hij begint over het einde en over daarna, als God voor zijn kinderen de deur naar Boven openzet.

Overvaren

Kees is nog maar zeven. Hij zal niet veel ouder worden. In het ziekenhuis is gezegd dat er voor zijn leukemie geen behandeling meer is. Al drie weken ligt hij thuis op bed, beneden voor het raam. Buiten spelen kinderen ‘Schipper, mag ik overvaren’. ‘Sterven is ook overvaren, Kees,’ zegt oma die vandaag oppast en zijn klamme hand in de hare houdt.

‘Ja, maar toch ben ik bang. Want dan moet u mijn hand loslaten. Daarom ben ik bang. Ik zou ook wel buiten willen spelen.’

‘Jij mag morgen of overmorgen in de hemel gaan spelen, m’n jongen. Maar eerst moet je overvaren. Als Jezus roept is het zover. Dan zal ik je hand loslaten. Dat is zo. Maar dan komen er grote vriendelijke engelen. Die zullen zorgen dat je veilig aan de overkant komt.’

Kees is even stil. Het klinkt heel geruststellend. ‘En mag mijn nieuwe LEGO-trein dan ook mee?’

‘Vast wel,’ zegt oma, ‘daar zal vast wel een engel zijn die jouw trein dragen wil.’

Of het straks zo zal gaan weet ik niet. Zo duidelijk als het evangelie is over de opstanding, zo zwijgzaam is de Bijbel over de ‘tijd’ tussen heengaan en opstaan.³ Het overvaren dus en daarna. De hemelse wachttijd voor de gelovigen na hun sterven, die duurt tot alles nieuw geworden is. Voor Lazarus in Lukas 16 begint die ‘tussentijd’ als hij door de engelen wordt weggedragen de hemel binnen. Zo’n gelijkenis zou Jezus niet vertellen als aan de gebeurtenissen in dit verhaal niet meer waarde gehecht zou mogen worden dan aan een willekeurig sprookje. De hemel wordt hier aangeduid als ‘de schoot (of boezem) van Abraham’. De vreugde spat ervan af, want ieder dacht toen aan een feestmaaltijd. Dat is niet zoals bij ons zittend aan lange tafels. De gasten liggen min of meer op rustbanken, leunen op hun linkerelleboog, met hun voeten naar achter. Het hoofd van de ene gast rust zo tegen de boezem van een ander. De hoogste ereplaats bij dit feestmaal van de rechtvaardigen is bij de schoot van vader Abraham, om te kunnen rusten tegen zijn boezem. Het is een beeld van het grote genot van het toekomstige leven. Vertrouwelijkheid, genegenheid, liefde, warmte, geborgenheid, kortom: hemels.

Gespreksopening

Van broeder Jansen weet u dat hij graag gedeelten uit de Heidelbergse Catechismus⁴ leest en daarover nadenkt. Hij vindt het prachtig om er met anderen over te praten. Kort na zijn 83^e verjaardag gaat u een keer bij hem langs. U wilt al langere tijd met hem een keer beginnen over het einde. Steeds kwam er iets tussen. U besluit om deze keer, na het weerpraatje, vraag

3 Meer hierover in Wim Markus, *Engelen overal*, Utrecht: KokBoekencentrum 2023, 97-107.

4 De zogeheten Heidelbergse Catechismus is een leerboekje over het christelijk geloof in vraag- en antwoordvorm. De schrijvers zijn Caspar Olevianus en Zacharias Ursinus. De eerste druk werd uitgegeven in 1563.

en antwoord 57 met hem te lezen.⁵ Op uw vraag hoe hij zich zo'n scheiding van lichaam en ziel voorstelt, heeft hij geen antwoord. Maar het wordt wel een mooi gesprek. U mag een stukje meelopen...

De Here Jezus vertelt dit beeldverhaal niet om ons info te geven over de tijd tussen heengaan en opstaan. Het is een waarschuwing tegen egoïstische rijkdom en voorbijkijken aan de armen in ons midden. Toch lijkt het mij geen verkeerde gedachte om bij Lukas 16 ook te vragen wat de engelen de hemel hebben binnengedragen. Om maar gelijk te zeggen wat ik denk: meer dan alleen de ziel van Lazarus. Zielen zitten niet aan tafel en genieten niet van feestmaaltijden. Lazarus is daar als een compleet mens en bij name gekend. Net als Abraham trouwens en Izak en Jakob. Als eeuwen later Jezus op de berg van de verheerlijking van gedaante verandert en Mozes en Elia naast Hem staan, zijn zij daar ook als complete mensen. Zo compleet dat Petrus, samen met Johannes en Jakobus, een aantal tenten wil neerzetten. Kennelijk met de bedoeling dit feestelijke vast te houden.

Wie goed in de Bijbel thuis is zal wellicht wijzen op Openbaring 6, waar de zielen van martelaren zuchten bij het hemelse altaar en roepen om rechtvaardige wraak voor wat hun is aangedaan (vers 10). Dat lijkt in tegenspraak met wat ik hierboven schrijf. Toch is dat niet het geval, want in het volgende vers wordt verteld dat hun een lang wit gewaad gegeven wordt. En dat past beter bij een 'compleet mens' dan bij een 'ziel', wat je daar ook onder zou moeten verstaan.

5 Vraag 57: *Welke troost biedt u de opstanding van het lichaam?* Antwoord: Dat niet alleen mijn ziel na dit leven terstond tot Christus, haar Hoofd, opgenomen zal worden, maar dat ook mijn lichaam door de kracht van Christus opgewekt, weer met mijn ziel verenigd en aan het verheerlijkte lichaam van Christus gelijkvormig zal worden.

Alles bij elkaar reden genoeg om te denken dat de verlost die ons zijn voorgegaan, met ziel en lichaam bij Christus zijn. Een ziel zonder lichaam is geen mens en een lichaam zonder ziel ook niet.

Toen u zulke overwegingen met broeder Jansen (zie kader) deelde, vond hij dat mooi en moeilijk. ‘Hebben de opstellers van de Heidelbergse Catechismus zich dan vergist als ze schrijven over een scheiding van ziel en lichaam bij het sterven?’ U zou kunnen antwoorden dat het misschien wel mooier is dan zij dachten, wanneer gelovigen heengaan uit dit leven. Toen Lazarus na vier dagen weer terugkwam in dit leven (Joh. 11:1-46), zullen zijn zusters Maria en Martha wellicht gevraagd hebben hoe het was, die vier dagen in de hemel. Dat kan ik me in elk geval voorstellen. Maar in tegenstelling tot allerlei bijna-doodverhalen, vind je over deze echte doodervaring helemaal niets in het evangelie.

De volgende vraag van broeder Jansen had u zelf kunnen bedenken: ‘Maar hoe zijn zij daar dan als bij het sterven ons oude lichaam verteert tot stof en de grote opstanding nog belofte is?’ Hier komt Paulus ons helpen. In 2 Korinthe 5:1-4 schrijft hij dat de verlost die bij Christus zijn, daar een ‘voorlopig nieuw lichaam’ ontvangen. Hieronder vindt u dit bijbelgedeelte in twee vertalingen.

1. Wij weten dat wanneer onze aardse tent, het lichaam waarin wij wonen, wordt afgebroken, we van God een woning krijgen: een eeuwige, niet door mensenhanden gemaakte woning in de hemel. 2. Wij zuchten in onze aardse tent en zouden willen dat onze hemelse woning er nu al over wordt aangetrokken. 3. We zijn er echter zeker van dat we bekleed zullen worden en niet naakt zullen zijn. 4. Zolang we in onze aardse tent verblijven zuchten we onder een zware last, omdat we niet willen dat deze kleding wordt uitgetrokken; we willen dat er nieuwe over wordt aangetrokken, zodat het sterfelijke door het leven wordt verslonden (NBV21).

1. Wij weten immers dat, wanneer ons aardse huis, deze tent, afgebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met

handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen. 2. Want in deze tent zuchten wij ook, en verlangen wij er vurig naar met onze woning die uit de hemel is, overkleed te worden, 3. als wij maar bekleed en niet naakt zullen bevonden worden. 4. Want ook wij, die in deze tent zijn, zuchten terwijl we het zwaar te verduren hebben; wij willen immers niet ontkleed, maar overkleed worden, zodat het sterfelijke door het leven wordt verslonden (HSV).

Het is opvallend dat juist in Paulus' brief aan de gemeente in Korinthe dit gedeelte voorkomt. Sommige gelovigen in deze stad begrepen niet dat het lichaam ook belangrijk is bij de verlossing door God. Beïnvloed door het Griekse denken vonden zij dat alleen het geestelijke van belang was, het stoffelijke niet. Daar kon je mee doen wat je wilde. Dat varieerde van zelfkastijding en afzien van alle genoegens, tot je overgeven aan allerlei vormen van lichamelijk genot. Redding had voor hen nog vaak de 'Griekse vorm': bevrijding van je ziel uit de gevangenis van je lichaam, zoals een kanarie uit zijn kooi. Zij hadden er moeite mee verlossing ook te zien als redding voor hun kwetsbare lichaam van vergankelijkheid en dood.

In 1 Korinthe 15 legt Paulus uit dat bij de grote opstanding ook ons lichaam nieuw wordt. Vergankelijk wordt onvergankelijk, sterfelijk onsterfelijk. En hoe zwak en kwetsbaar we ook waren, we worden in Gods nieuwe wereld een en al schittering en kracht. Dat volkomen nieuwe begint zelfs al bij ons heengaan uit dit leven, voegt hij er in 2 Korinthe 5 aan toe. Ook al is het dan nog in voorlopige schoonheid als een belofte van wat komt.

Dat juist Paulus hierover schrijft, zal ook te maken hebben met zijn wonderlijke ervaring dat hij een keer de hemel mocht binnengaan (2 Kor. 12), ook al bleef hij toen gewoon op de plaats waar hij was. Hij ervaart deze wonderlijke gebeurtenis als weggevoerd worden naar het hemelse paradijs.⁶ Wellicht heeft hij toen gezien

⁶ Dat dit gevolgen heeft voor ons beeld van de hemel mag duidelijk zijn. Wie hier meer over wil lezen verwijs ik naar Wim Markus, *Engelen overal*, Utrecht: KokBoekencentrum 2023, hoofdstuk 2.

dat Abraham daar is en Izak en Jakob, en Elia en Mozes. Hoe zij daar precies zijn, blijft onuitsprekelijk. Ook omdat wij voor de hemelse dingen geen passende woorden hebben. We zijn er met een voorlopig nieuw lichaam, dat wel. Maar hoe dit voorlopige is, blijft verborgen. Om er toch iets over te zeggen kiest Paulus voor de tegenstelling van ‘tent’ en ‘huis’ in 2 Korinthe 5:1, 2. Nu wonen we nog in onze aardse tent. Dat wil zeggen: in dit kwetsbare, sterfelijke lichaam, onze uiterlijke mens (2 Kor. 4:16). Daar woon ik in. U ook, zolang u leeft. Met mijn ziel, verlangens, gedachten woon ik in dit lichaam. Zo kwetsbaar als een tent. Maar die wordt al bij je leven afgebroken. Veroudering noemen we dat. Met alle pijn die dat geeft: ziekte, handicap, doofheid, rollator en een doos vol pillen. Geen mens verlangt daarnaar. Het was stof en het wordt stof, vertelt de Bijbel (Gen. 3:19). Reden genoeg om over te treuren, wat Paulus ook doet (vers 2). Klagen mag, want achter het klagen over ziekte en zorg klinkt verlangen: het zou zo niet moeten gaan. Of, met woorden van Paulus: we zouden willen dat we met ons ‘hemelse huis’ worden bekleed. Let op de tegenstelling: een tent was het, dat aardse huis waar mijn ‘ik’ in woont. Een beetje wind en hij waait weg, die tent. Hoe kwetsbaar zijn we. Maar zo mooi en vast als een huis wordt het! Dat wil zeggen: mijn nieuwe ‘lichaam-huis’ waar mijn ‘ik’ in wonen mag bij de grote opstanding. Maar, schrijft Paulus, het begin van dat hemelse huis, de eeuwige woning voor mijn ‘ik’, krijgen we al bij binnenkomst in de hemel aangetrokken (weer vers 1). Het tintelt in deze bijbelverzen van hemelse vrolijkheid.

Het ‘niet met handen gemaakte huis in de hemel’ is in dit bijbelgedeelte duidelijk niet de plaats die Jezus voor ons klaargemaakt heeft in de hemel (Joh. 14:2). Zo wordt het wel vaak uitgelegd. Maar ik denk werkelijk dat het mooier is.⁷ In Johannes 14 gaat het over een tegenstelling: wonen in deze oude wereld, en de belof-

7 Voor meer uitleg hierover zie bijvoorbeeld: T.E. van Spanje, *2 Korintiërs. Profiel van een evangeliedienaar*, Kampen: Kok 2009, 154v.

te daarna te zullen wonen in de hemelse heerlijkheid tot hemel en aarde nieuw geworden zijn bij Christus' terugkomst. De tegenstelling in 2 Korinthe 5 is een heel andere: wonen in ons oude lichaam, dat zo kwetsbaar is als een tent (zie vooral NBV21), en de belofte daarna te wonen in een voorlopig nieuw lichaam, dat zo sterk is als een huis en alle kwetsbaarheid voorbij is. Het is het begin van ons nieuwe lichaam, dat we straks bij de opstanding zullen krijgen. De hemelvariant ervan, zal ik maar zeggen. Die ons zijn voorgegaan leven zo al. Ze kijken naar zichzelf en zeggen: 'Wat ben ik mooi.' Ze kijken naar Christus en zeggen: 'Hij wint het van alles.' In de 'hemeltijd' tussen heengaan en opstaan mogen zij genieten van Gods onvoorwaardelijke liefde en stralende schoonheid van Christus. Oogverblindend zonder dat hun ogen verblind worden. Heel hun denken is al vernieuwd. Met miljoenen anderen verheugen zij zich over wat God op aarde aan het volbrengen is en verblijden zij zich met de engelen over elke zondaar die zich bekeert, volgens Lukas 15:7 en 10.

Tot zover een brief van Paulus als hij begint over het einde. Het kan ons helpen bij onze gesprekken daarover. Al zal het voor broeder Jansen wellicht te veel zijn in één keer. U zou kunnen beloven dat u deze uitleg voor hem zult kopiëren, zodat hij die zelf nog eens kan nalezen, om er dan in een volgend gesprek op terug te komen. Toen ik ooit zelf bij een ouder gemeentelid, dat wist dat hij niet lang meer te leven had, over dit bijbelgedeelte vertelde, was dat voor hem niet alleen een eyeopener, het maakte hem ook nieuwsgierig. En nog meer verlangend om daar te zijn waar Christus is.

Ook bij uw persoonlijke bezinning op het leven na dit leven kan dit bijzondere bijbelgedeelte veel betekenen. De dood is immers het einde niet: wie in Hem gelooft zal leven, ook al is hij gestorven (zie Joh. 11:25). Als ouderen in hun levensavond iets van uw vreugde daarover proeven, zullen ze dat niet snel vergeten. Broeder Jansen zei tegen zijn oudste dochter: 'Dit moet je eens lezen. Dat helpt als we binnenkort afscheid moeten nemen.' Zo kan het gaan.

Weinig aandacht

Vreemd genoeg merk je soms (vaak?) in gesprekken over de grote toekomst voor wie Jezus volgen veel aarzeling. Zijn we misschien zo gehecht aan dit leven dat we zelfs niet meer nieuwsgierig zijn naar het leven voorbij dit leven? Uit een vraaggesprek voor het blad *Terdege*⁸ met ds. C.G. Vreugdenhil, emeritus predikant binnen de Gereformeerde Gemeenten, blijkt diezelfde aarzeling. ‘Er is sprake van een blinde vlek, ook onder predikanten. Reformatorische christenen hebben een vaag begrip over de hemel, daar blijft het bij. Terwijl pakweg een derde van de Bijbel over de toekomst gaat. De vragen rond de toepassing van het heil zijn belangrijk, maar de balans is zoek als die bijna elke preek beheersen en er geen aandacht wordt besteed aan de geweldige toekomst die we tegemoetgaan, als we de Heere Jezus liefhebben. Ons burgerschap is in de hemel. Van daaruit leven we ons aardse leven, als het goed is.’

Het onderwerp ging voor hem leven tijdens zijn jaren als zendingspredikant op Irian Jaya, het huidige Papoea. ‘We hebben daar een meisje verloren, onze Carolien. We wisten dat we na verloop van tijd zouden terugkeren naar Nederland. Dat riep bij mij allerlei vragen op, over de opstanding van de doden en de eeuwige heerlijkheid. Zullen we elkaar herkennen? Zien we op de nieuwe aarde ook baby’s, of staat iedereen op in de kracht van het leven? Ik ben de Bijbel op dit punt gaan onderzoeken en mocht de ene rijkdom na de andere opdelven.’

In de volgende hoofdstukken wil ik zoeken naar een handreiking bij verschillende vragen die aan de orde kunnen komen als we met anderen nadenken over het levenseinde. Soms is dat een onverwachte vraag, zoals in het hoofdstuk hierna. Ook ouderen die hun leven lang het evangelie hoorden, kunnen geplaagd worden door fundamentele twijfel over de betrouwbaarheid van God en zijn Woord. ‘Is het allemaal wel waar?’

8 Ds. C.G. Vreugdenhil, ‘Thuis op de nieuwe aarde’, *Christelijk magazine Terdege*, 18 september 2020.

In iedere kerkelijke gemeente groeit de groep ouderen.

Veel pastorale arbeid wordt besteed aan deze gemeenteleden. Toerusting in het pastoraat aan senioren is dan ook broodnodig. In dit praktische boek over pastorale zorg aan ouderen gaat het met name over de inhoud van het pastoraat. Er is veel aandacht voor (geloofs)vragen die typisch zijn voor ouderen: twijfel of het allemaal wel waar is, twijfel door de dogma's van vroeger, afgedwaalde kinderen, opzien tegen de dood, vragen over het leven na de dood, enzovoort. Met heldere voorbeelden van pastorale gesprekken.

Wim Markus is emeritus predikant in de PKN en lid van de redactie van het ouderenblad *Lichtspoor*. Hij is auteur van o.a. *Engelen overal* en schreef samen met Almatine Leene het boek *Dogmatiek voor iedereen*.

ISBN 9789043544351 | NUR 711

9 789043 544351

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT